

художественном тексті. – Под ред. Н.С. Болотовой. – Томск, 2000. – С. 83;
⁷Там само. – С. 79.

А.В. Виговська, асп.

РОЗВИТОК АГРАРНОЇ СИМВОЛІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ (барокова символіка у П.Тичини)

Стаття присвячена вивченню способів використання слів-символів в поетичних текстах та процесів поетичної семантизації.

The article is devoted to studying of ways of use of agrarian symbolics in poetic language and process of the poetic semantization.

Мова є інструментом ментального впорядкування світу і відображенням ментального сприйняття. Своєрідним орієнтиром в освоєнні дійсності, тим значущим, що виділяє людська свідомість, є слово-символ. “Символ ніколи не належить якомусь одному синхронічному зрізу культури – він завжди просякає цей зріз по вертикалі, приходячи з минулого й ідучи у майбутнє”¹. Вивчення способів використання слів-символів в поетичних текстах, загальних семантичних змін у цих словах (розширення символіки, семантичне оновлення, наповнення їх сучасним змістом) допоможе виявити діючі у художньому мовленні процеси поетичної семантизації.

Символізм є однією з домінант барокового стилю. Символіку епохи бароко можна поділити на два види. Перший вид створюється автором за певними канонами поезики свідомо і призначається для того, щоб писане або мовлене слово вражало читача, другий є “реліктом міфологічного світогляду і передає не стільки образи об’єктивного світу, скільки специфічний досвід особистісного, інтуїтивного осягнення цього світу, є своєрідним проривом ірраціонального крізь товщу умовностей, накладених суспільством”². Ці образи є міфологічними, архетиповими, і розкриття їхнього символічного значення є важливим для вивчення семантичного розвитку лексичної системи української мови.

Аграрна символіка належить до другого виду і становить великий культурно-естетичний шар в образній системі барокової та

необарокової поезії.

У 20-і роки ціла течія в українській літературі дістала назву "необароко" (П. Тичина, М. Бажан, Є. Плужник тощо). Говорити про цілком свідому орієнтацію останніх на барокові традиції, на думку М. Сулими, не слід³. Йдеться тут скоріше про поступове накопичення "банку" образів, прийомів тощо, яке постійно відбувається відтоді, як словесна творчість набула самостійності і про пригадування тих образів та прийомів наступними поколіннями з урахуванням усіх тих змін, які сталися в суспільстві.

"Кожна епоха висуває ті чи інші явища минулого, їй близькі, і забуває інші. Епоха завжди підбирає необхідні їй матеріали, але використання цих матеріалів характеризує лише її саму"⁴. "Вплив" може відбутися тоді і в такому напрямі, коли і в якому напрямі для цього є відповідні умови. Він надає митцеві при збігові функції формальні елементи для її розвитку і закріплення. Якщо цього "впливу" немає, аналогічна функція може привести і без нього до аналогічних формальних елементів.

Семантичні компоненти, характерні для архетипу, дають поштовх для розвитку та трансформації семантики слова в кожній національній мовній системі і одночасно поєднують національне та загальнолюдське.

До аграрних слів символів належать такі лексеми: сад, плід, квітка, лоза, поле(нива), верба, троянда (рожа); назви дій – садити, сіяти, цвісти, квітнути, сохнути.

Естетика бароко по-своєму освоїла масив аграрних символів, поєднавши їх з образом Ісуса і світом духовних цінностей. Давне тлумачення і розуміння поетичної символіки поступилося вимогам стилю бароко, який актуалізував у поетичному слові не тільки зміст, але й форму, акцентуючи увагу на ефектності та естетичності засобів словесного образотворення. Це зумовлено загостреним православно-візантійською традицією ідеальним світосприйняттям, що породило потребу говорити про вищі трансцендентальні смисли та сутності. Так, з Ісусом пов'язуються такі поетичні асоціації: "червленна рожа", "нива", "насіння", "плід":

...понеж Христос есть червленна

рожа, власною кровію в страстех обагрена⁵.

А Дух Свят с своим мирным плодом вѣтъв являет,

Плод духовный "Любы мир!" мирно насаждает⁶.

Нива блага Христос ест - так церков вѣщаает⁷.

В епоху бароко образ слова завжди поєднується з образом насіння. Як небесна вода є запорукою зародження і тривання фізичного життя на землі, так і слово є першопочатком життя духовного, адже Бог і слово- це одне.

Бог- слово, Божий сын по челоѵѵчи
Сынѵ, когды иншой не требует рѵѵчи⁸

У поезії кінця XVI – початку XVIII ст. образ сіяння жнив увійшов як долучення до справжньої віри.

Насѵѵнне тоє слово значило,
Що, в землю павши, нов плод сотворило.
И слово в землю кгды ся тут всѵѵваєт,
Жита в житници неба плод дать маєт⁹.

У П. Тичини присутня подібна метафора. Оскільки слово-символ має здатність зберігати у згорненому вигляді великі сюжети, зафіксовані в пам'яті людей, у семантичному плані це виражається в частковому збереженні вже відомої семантики слова-символу і накладанні на неї оновленого змісту. Тут виявляється смислова і структурна самостійність значень, закріплення у свідомості людини. Символи, що характеризуються сталим функціонування, набувають здатності входити до контексту, зберігаючи сформоване раніше значення.

Падають зерна кришталевої музики.
З глибин Вічності падають зерна
в душу.
І там, в озері душі,
над яким у недосяжній високості в'ються голуби-
тремтіння,

Там,
У повнозвучнім озері акордами розцвітають,
Натхненними, як очі предків!¹⁰

До архетипових символів належить і образ саду – душі, краси, радості.

Щаслив тот и без утїх, кто побѵѵдил смертнѵй грїх.
Душа его – божий град, душа его – божїй сад.¹¹
Музыка – цвіт, веселля, корень пісній значних.
Музыка – сад утїхи, жродло мыслїй вдячних.¹²

Семантичну функцію слова-символу сад переймають інші лексеми зі значенням рослини.

Душа моя єсть верба, а ты (Бог) еси ей вода.¹³

Обсипалась душа твоя –
(Вранішня вишня...) ¹⁴

Душа моя послухай! –
Як яблуна в цвіту. ¹⁵

Виходу слова за межі свого номінативного значення сприяють мовний паралелізм.

Гей, над дорогою стоїть верба,
Дзвінки дощові струни ловить,
Все вітами хитає, наче сумно мовить:
Журба, журба...
Отак роки, отак без краю
На струнах Вічності перебираю
Я, одинокая верба. ¹⁶

Опосередкованими ланками у створенні специфічного значення слова, яке характеризується надзвичайною смістю семантичної структури, виступають метафоричні переноси та порівняння

-Жона відважна, діва гріховна
гряде до нас.
Нагая - без одежі, без прикрас -
чарує, мов та рожа повна. ¹⁷

У поезії П. Тичини слова-символи зберігають зв'язок з архетипом і включають нові семантичні компоненти на основі існуючих. Процес символізації здійснюється на основі актуалізації постійного архетипічного компонента.

(Ave Maria,
Калино моя!)
Іде і сміється:
життя! квіток! ¹⁸

Семи "краса", "чистота" виявляються як основні в багатьох словах-символах: калина, троянда, лілея.

Одтоль слава Могилом вічна повстанет
І лілія високих цнот їх не ув'янет. ¹⁹

Можна говорити про полісемічність слів-символів, про їхню синонімію, проте семантична структура кожного слова-символа має і свої специфічні семи. Традиційний символ може втілюватися в декількох номінаціях і при цьому зберігати основне символічне значення. На основі цього символи можуть утворювати систему синонімічних та антонімічних пар.

Душа моя процвіла и радостей навела.²⁰
Любові усміх квітне раз – ще й тлінно.²¹
В осяйній блакиті –
Гей,
Там
Розцвітали грози!(67)
Нема з ким розцвісти устам.(298)
В світах розцвітаючий світ мій верни ти
Любую, милу, святу мою! (300)
Розцвіли в душі мої хорали,
Розцвіли хорали дивні, скрипками заграли. (301)
І сам цвіту – ридаю, як роса...(306)

Слова-символи також співвідносяться з реальними явищами, із психологічними станами. Цьому сприяють мовний паралелізм або порівняльні конструкції, семантика контексту, елементи мікрополя, що також отримують символічне навантаження.

Перетворення слова на символ супроводжується приглушенням семи "рослина" та актуалізацією асоціативної семи "людина". Спільними семами у такому випадку виступають зовнішній вигляд або певна властивість .

Человѣк, яко трава; дніе его, яко цвѣты –
Днесь цвѣтет, утро мает постѣченный быти.²²
Люди дикі, мов шипшина.²³
Ви ніжно-стомлені – троянди зломлені:
Ой, не цвісти вам знову, не цвісти.²⁴
З душі моєї – мов лілеї –
Ростуть прекрасні – ясні, ясні –
З душі моєї смутки, жалі мов квітоньки ростуть.²⁵

Лише простеживши різні зв'язки слів-символів на парадигматичному та синтагматичному рівнях, можна виявити їх символічну сутність як мовної категорії.

Символ є багатоплановою відкритою семантичною структурою, що має здатність в одному контексті виявляти кілька символічних значень одночасно. Символічне значення здатне активізувати нове значення, що позначається практично на всіх компонентах слова. Слово- символ з його ядром і периферією є не відносно сталою величиною, а динамічним утворенням, через яке здійснюється специфічне осягнення дійсності.

¹Лотман Ю.М. Символ в системі культури // Учен. записки Тартуського ун-та. – 1987. – Вып. 754. – С. 11–12; ²Андрієнко Л.О. Генеза поетичної метафори бароко // Мовознавство. – 1996. – №2-3. – С. 41; ³Сулима М.М. Елементи поетики бароко в українській поезії 20-х років // радянське літературознавство. – 1988. – №6. – С. 20; ⁴Тынянов Ю. Архаїсти и новаторы. – Л., 1929. – С. 12; ⁵Українська поезія. Середина XVII ст. – К., 1992. – С. 116; ⁶Там само. – С. 231; ⁷Там само. – С. 313; ⁸Там само. – С. 86; ⁹Там само. – С. 69; ¹⁰Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 83; ¹¹Сковорода Г. Повне зібрання творів. – К., 1973. – Т. 1. – С. 62; ¹²Українська література XVII ст. – К., 1987. – С. 245; ¹³Сковорода Г. Зазнач. праця. – С. 62; ¹⁴Тичина П. Зазнач. праця. – С. 45; ¹⁵Там само. – С. 50; ¹⁶Там само. – С. 303; ¹⁷Там само. – С. 50; ¹⁸Там само. – С. 108; ¹⁹Там само. – С. 109; ²⁰Сковорода Г. Зазнач. праця. – С. 62; ²¹Тичина П. Зазнач. праця. – С. 46; ²²Українська поезія. Середина XVII ст. – С. 37; ²³Тичина П. Зазнач. праця. – С. 210; ²⁴Там само. – С. 306; ²⁵Там само. – С. 38.

Л.П. Куриляк, асп.

ДЕСКРИПЦІЇ – КОРЕФЕРЕНТИ СТРИЖНЕВОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті “Дескрипції – кореференти стрижневої номінації” дескриптивні позначення категоризуються як інтродуктивно-ідентифікаційні номінації різного типу, що забезпечують правильність та однозначність референції об’єктів, виділяють їх з певної групи найменувань, кваліфікують за релевантною, відмінною ознакою.

The article “Descriptions – coreferents of the main nomination” deals with descripton marks which are designating as introduction and identification nominations of different types, with provide, right and uneguivocol referentions of red objekt, choose them from definite group of nominations, gualify them with relative different characteristics.

Референція об’єктів навколишньої дійсності у лінгвістиці здійснюється за допомогою таких відношень між номінативними одиницями, як: вказівка, найменування і позначення¹. Позначення номінацією – це насамперед ідентифікація або кваліфікація референта, що у зарубіжному мовознавстві категоризується як дескрипція (за Б. Расселом)², інколи – як одиничні чи складні терми^{3,4},